

ماحولياتي ۽ سماجي انتظام جو منصوبو (اي ايس ايم پي) برسات / ٻوڏ متاثر روڊن جي بحالي لاءِ، ضلعو ٿرپارڪر

سندھ فلڊ ايمرجنسي بحالي پروجيڪٽ (ايس ايف اي آر پي)

پروجيڪٽ تي عملدرآمد يونٽ
ايس ايف اي آر پي - پي آءِ يو

آگسٽ 2023

ايگزيڪيوٽو خلاصو

2022 جي مون سون واري موسم صوبي ۾ تيز برساتون آيون، جنهن سبب صوبي ۾ درياھ ۾ اونھي ٻوڏ آئي. مختلف ضلعن ۾ 900 ملي ميٽر تائين برسات رڪارڊ ڪئي وئي. سنڌو درياءَ ۾ تيز برساتن ۽ مقامي برساتن سبب ان جو وهڪرو 0.6 ملين ڪيوسڪ کان مٿي رڪارڊ ڪيو ويو. ڪيرٿر جبل مان نڪرندڙ جبل جي طوفان سبب ڪوٽڙي بئراج وٽ وڏي ٻوڏ برقرار آهي. ٻن مهينن جي برساتن ۽ سنڌو درياھ ۾ آيل ٻوڏ انساني جانين، چوپائي مال، فصلن، گهرن، خانگي عمارتن، صنعتن ۽ عوامي بنيادي ڍانچي جهڙوڪ روڊن، آبپاشي کي تمام گهڻو نقصان پهچايو. درياھ جي حفاظتي بندن (بندن) ۽ نيڪال جا نيت ورڪ، ۽ ريلوي.

سنڌ فلڊ ايمرجنسي بحالي پروجيڪٽ (SFERP) برساتن ۽ ٻوڏ متاثر علائقن جي متاثر ضلعن، تعلقن ۽ يونين ڪائونسلن (UCs) ۾ ڳوٺاڻن (فارم ڪان مارڪيٽ) روڊن جي بحالي/بحالي ڪندو. پروفائيل کي وڌائڻ، ڪراس ڊرينيج ڍانچي جي مناسبيت، حفاظتي ڪمن جي فراهمي (ريپريپ¹)، ڪلورٽ جي تعداد ۾ اضافو ۽ پاسي جي نالن جي فراهمي سڀ اهي عنصر آهن جيڪي آبهوا ۽/يا ٻوڏ لچڪدار ڊيزائن کي حل ڪرڻ لاءِ سمجهيا ويندا آهن. فرش جي جوڙجڪ نمبرن ۾ سڌارو هڪڙو اضافي فائدو آهي.

موجوده انوائرمينٽل اينڊ سوشل مئنيجمينٽ پلان (ESMP) ماحولياتي اثرن ۽ جزن جي گهٽتائي جي نمائندگي ڪري ٿو- 1: انفراسٽرڪچر جي بحالي، ذيلي جزو 1.2: ٿرپارڪر ضلعي ۾ روڊن ۽ لاڳاپيل انفراسٽرڪچر جي بحالي.

ضلعي ٿرپارڪر ۾ صرف 02 روڊن جي بحالي / سڌاري جي ضرورت آهي جيڪي ڊيپلو تعلق جي دائري ۾ اچن ٿا. سنڌ انوائرمينٽل پروٽيڪشن ايجنسي (ماحولياتي جائزي) ريگوليشنز

¹ ريپريپ (اٽر آمريڪن انگريزيءَ ۾)، جنهن کي ريپ ريپ، ريپ-ريپ، شات راک، راک آرمر (برطانوي انگريزيءَ ۾) يا روبل پٽ چيو ويندو آهي، انساني رکيل پٿر يا ٻيو مواد آهي جيڪو اڏاوتن جي بچاءَ لاءِ استعمال ڪيو ويندو آهي ۽ پاڻيءَ کان.

2021 جي مطابق، ذيلي پروجيڪٽ شيڊول II جي F(3) جي درجي ۾ اچي ٿو، جنهن جي ضرورت آهي. ابتدائي ماحولياتي امتحان (آئي اي اي) تيار ڪيو وڃي بحال ڪرڻ يا تعمير ڪرڻ يا موجوده روڊن جي تعمير لاءِ شهري علائقن ۾ هڪ ڪلوميٽر کان وڌيڪ ۽ ڳوٺاڻن علائقن کان 5 ڪلوميٽر کان وڌيڪ. ٻنهي روڊن جي ڊيگهه 5 ڪلوميٽر کان به وڌيڪ آهي ان ڪري سنڌ انوائٽرنيمنٽل پروٽيڪشن ايجنسي (ماحولياتي جائزي) ريگيوليشنز 2021 جي مطابق هڪ IEE تيار ڪرڻ جي ضرورت آهي. بهرحال، ورلڊ بئنڪ جي ماحولياتي ۽ سماجي فريم ورڪ (ESF) گهرجن کي پورو ڪرڻ لاءِ هڪ ESMP تيار ڪيو ويو آهي.

بهتري/بحالي جا ڪم موجوده رائٽ آف وي (ROW) تائين محدود آهن، تنهن ڪري، تجويز ڪيل منصوبي ۾ ڪجهه ننڍا ناڪاري ماحولياتي اثر پوندا، جيڪي واپسي لائق ۽ سائيت لاءِ مخصوص آهن مختصر مدت سان. تنهن ڪري، هي ذيلي پروجيڪٽ SFERP جي ماحولياتي ۽ سماجي انتظام فريم ورڪ (ESMF) جي تحت گهٽ خطري واري درجي ۾ اچي ٿو. موجوده اي ايس ايم پي تيار ڪئي وئي آهي ته جيئن اعتدال پسند خطري جي سطح جي ضرورتن کي پورو ڪرڻ لاءِ.

ان کان علاوه، ذيلي پروجيڪٽ جي اسڪريننگ چيڪ لسٽ ذريعي ڪئي وئي جيڪا ماحولياتي ۽ سماجي مسئلن کي ڏيکيندي. انفرادي چيڪ لسٽن کي پرڻ لاءِ سروي ڪيا ويا ۽ سروي دوران نوٽ ڪيل ماحولياتي ۽ سماجي خدشن جو خلاصو. تجويز ڪيل پروجيڪٽ جي بحاليءَ جا ڪم مقرر ڪيل ROW اندر متوقع آهن. ڪوبه عوامي انفراسٽرڪچر يا تجارتي سرگرميون ROW اندر موجود نه آهن. جڏهن ته اڻ سڌي طرح اثرن جو جائزو ورتو ويو آهي 200 ميٽر/656 فوٽ بفر زون جي تجويز ڪيل روڊن تي (100 ميٽر/328 فوٽ هر پاسي کان سينٽرل لائين). بهتري جي ڪمن جي وڻن کي نه پٽيو ويندو ۽ نه وري ٻيهرائڻ جي ضرورت پوندي ڇو ته موجوده ROW کي تجويز ڪيل بحالي جي ڪمن لاءِ استعمال ڪيو

ويندو. ذيلي پروجيڪٽ جي علائقن جي ويجهو (500 ميٽرن جي اندر) ڪوبه آثار قديمه وارو ماڳ نه ڏٺو ويو ۽ پيش ڪيل ذيلي پروجيڪٽ جي سائيتن تي يا ويجهو ڪوبه فني ثقافتي وسيلو نه ڏٺو ويو جيڪو شايد تعميراتي سرگرمين کان متاثر ٿي سگهي. تعميراتي علائقي ۾ ڪوبه قبرستان موجود ناهي. ڪيتريون ئي آباديون تجويز ڪيل ڪمن جي ويجهو پر RoW کان ٻاهر ڏٺيون ويون. تعميراتي مرحلي دوران، ڪجهه سماجي طور تي حساس رسيپٽرز جهڙوڪ مسجدون، اسڪول، بنيادي صحت يونٽ قبرستان، وغيره اڻ سڌي طرح متاثر ٿي سگهن ٿا پر اهو اثر عارضي ۽ پوئتي موٽڻ وارو آهي جيڪو گهٽ اهميت سان مختصر مدت (گهٽائي جي قدمن کي اپنائڻ سان). تجويز ڪيل ذيلي پروجيڪٽ واري علائقي جي ويجهو ڪوبه محفوظ پيلو نه ڏٺو ويو. جيتري حد تائين ذيلي پروجيڪٽ جي ايراضيءَ جو تعلق آهي، انهن پنهي نباتاتي ۽ پوٽن جي ڪنهن به قسم جي خطرناڪ يا خطري واري نسل کي ذيلي پروجيڪٽ جي سائيتن تان رڪارڊ نه ڪيو ويو آهي.

تجويز ڪيل سب پروجيڪٽ جا علائقا اوڀر سنڌ، ضلعي ٿرپارڪر ۾ آهن. ذيلي پروجيڪٽ جو علائقو زون A2 ۾ اچي رهيو آهي، جنهن ۾ Peak Ground Acceleration (PGA) 0.08 کان 0.16 g (پاڪستان بلڊنگ ڪوڊ آف پاڪستان، 2007) ۾ مختلف آهي. اهو هڪ گهٽ نقصان واري خطري وارو علائقو آهي، مطلب ته اهي علائقا جيڪي انهن علائقن هيٺ اچن ٿا انهن ۾ زلزلي جا امڪان گهٽ آهن. جڏهن ته زون 4 ۾ ڪابه سائيت نه آهي جنهن کي هاءِ ڊيميج ريسڪ زون سڏيو وڃي ٿو.

گندگي روڊن تي گاڏين جي ترنگ ڪجهه مٿي جي اخراج ۽ شور آلودگي جو سبب بڻائيندو آهي جنهن جو اثر ڪافي مقامي آهي. گاڏين جي نڪرڻ واري پاڻي مان خارج ٿيندڙ مکيه آلودگي جا ذرات، ڪاربن مونو آڪسائيڊ، سلفر ڊاءِ آڪسائيڊ ۽ نائٽروجن آڪسائيڊ آهن. اهي اخراج عام طور تي روڊن جي ڀرسان هوا جي معيار کي متاثر ڪن ٿا. بهرحال، تجويز ڪيل

منصوبي جي مداخلت واري علائقي ۾ روڊن تي ٽريفڪ نيشنل هاءِ ويز يا پين وڏن روڊن جي پيٽ ۾ گهٽ آهي. مٿاڇري ۽ زميني پاڻي، فضائي هوا ۽ شور جي جاچ تعمير جي شروعات کان اڳ ٺيڪيدار پاران SEPA-منظور ٿيل ليب ذريعي تعميراتي سپروائيزري ڪنسلٽنٽ (CSC) جي رضامندي سان ڪئي ويندي.

جيئن ته ذيلي پروجيڪٽ واري علائقي ۾ آبادي وڌي وئي آهي، جهنگلي جيوت جي گهٽائي ۽ تنوع گهٽ ۾ گهٽ گهٽجي ويو آهي. ٿلهي جي ننڍڙن نسلن ۾ اڃا تائين مليا آهن ڳاڙها لومڙ ۽ چوها جيڪي ٻڌايو وڃي ٿو ته پرپاسي جي سبب پروجيڪٽ واري علائقي ۾ رهائش پذير آهي. نانگ ۽ پڪريون به آس پاس جي سبب پروجيڪٽ واري علائقي ۾ رهن ٿيون. ڪارو چوڙو (*Rattus rattus*)، جنهن کي پيرٽيءَ جو چوڙو، چت جو چوڙو، يا گهر جو چوڙو به چيو ويندو آهي، هڪڙو عام ڊگهي دم وارو چوڙو آهي. *avifauna* جي وچ ۾، *Indian Peafowl* هڪ تمام خوبصورت ۽ اهم پکي آهي، جيڪو انساني آبادي جي ويجهو اڪثر ڏسي سگهجي ٿو. سنڌ وائلڊ لائيف ايڪٽ 1972 پاران هندستاني مورن جي حفاظت ڪئي وئي آهي. ان جي حيثيت گهٽ ۾ گهٽ ڳٽي (LC) آهي، بين الاقوامي يونين فار ڪنزرويشن آف نيچر (IUCN) جي ريڊ لسٽ ۾. *Eagle (Aquila rapax)*، *Hawk (Accipiter Badius)*، *Kite* (*Milvus migrans*) ۽ *Partridge*، *Common Crow (Corvus splendens)* پڻ ڄاڻايل آهن.

ٿرپارڪر جي ذيلي پروجيڪٽ واري علائقي جا عام ٻوٽا آهن (*Euphorbia caducifolia*) *Phog (Calligonum polygonoides)* ۽ *Calotropis gigantea*. آبپاشي علائقن ۾، بابل (يا بابر)، *(Acacica nilotica)*، ٿلهي *(Azadirachta Nim)* (*Dalbergia sissoo*) *indica*، جار (*Salvadora oleoides*) ۽ لائي (*Tamarix gallica*) مليا آهن. ريگستان جي ماحوليات ۾ پوکڻ واري ٻوٽي جا نسلي قدر آهن ۽ مقامي برادري طرفان مختلف تجويزن

لاء استعمال ڪئي ويندي آهي، نم (Azadirachta indica) هندو برادري طرفان مذهبي لحاظ کان احترام ڪيو ويندو آهي. اڪ ۽ نم پڻي فصلن لاءِ جراثيم مار دوا طور استعمال ٿين ٿا ۽ جانورن کي چمڙي جي بيمارين کان بچائين ٿا. سنڌي بابر پڪرين ۽ اٺن لاءِ سنو چارو آهي.

هن ذيلي منصوبي لاءِ ڪنهن به خانگي زمين جي حصول جي ضرورت ناهي. ان کان علاوه، ڪنهن به اڏاوتن کي ڊاهڻ ۾ ملوث نه هوندو ۽ ڪنهن کي ٻيهر آباد ڪرڻ جي ضرورت نه هوندي، ڇاڪاڻ ته سب پروجيڪٽ وارا علائقا گهٽ آبادي وارن علائقن ۾ آهن ۽ آبادي پڪڙيل آهي. RoW ۾ ڪوبه غير رسمي آبادگار / اسڪواٽر موجود ناهي ۽ ان سان گڏوگڏ معيشت ۾ رڪاوٽ جو به تصور نه ڪيو ويو آهي. بهتري جو ڪم موجوده پليٽ فارم / RoW تي ڪيو ويو آهي. ڪابه اضافي زمين جي ضرورت ناهي. ان سڌي طرح اثر، شور، مٽي جي اخراج، ڪئمپ سائين ۽ قرضن جي سائين جي ڪري ٿي سگهي ٿي RoW کان ٻاهر. سماجي- ماحولياتي اثر پيدا ٿي سگهي ٿو خارجي افرادي قوت جي آمد جي ڪري، غير محفوظ ٿيل بقايا فضول، ۽ مزدورن ۽ ڪميونٽي لاءِ پيشه ورانه صحت ۽ حفاظت جي مسئلن، تنهن ڪري، ESMP تيار ڪيو ويو آهي. موجوده ٽريڪ مواد جي نقل و حمل لاءِ استعمال ڪيو ويندو. ناڪاري اثر صرف تعميراتي مرحلي دوران متوقع ٿي سگهي ٿو، جيڪو صرف هن ننڍڙي عرصي تائين ختم ٿيندو. بهرحال، رپورٽ ۾ تجويز ڪيل گهٽتائي جي قدمن کي تعميراتي مدت دوران ٺيڪيدار پاران سختي سان يقيني بڻائڻ جي ضرورت پوندي.

متوقع ناڪاري اثرن کي گاڏين ۽ مشينري جي مناسب چڪاس ۽ سار سنڀال جي ذريعي گهٽائي سگهجي ٿو ته جيئن اخراج کي گهٽائي سگهجي، شور کي ختم ڪرڻ وارن يا مفلرن کي بهاري سامان لاءِ استعمال ڪيو وڃي ۽ ان ڄاڻل روڊن کي پاڻي ڏيڻ. تعميراتي ملبي / رهجي ويل فضول جي خراب اثرن تي ضابطو مناسب سنڀالڻ ۽ فوري طور تي هٽائڻ سان. فعال تعميراتي

سائيت تي تيل جي فضول کي مناسب استوريج ۽ هت ڪرڻ ۽ گندي پاڻي جي علاج ذريعي پاڻي جي آلودگي تي ڪنٽرول. سينٽري اسٽوريج ذريعي سالد ويست جو ڪنٽرول ۽ صفائي جي نيڪال لاءِ بار بار گڏ ڪرڻ.

پيشه ورانه صحت ۽ حفاظت کي يقيني بڻايو ويندو مسلسل معائنن جي ذريعي بيمارين ۽ حادثن کي روڪڻ لاءِ، مزدورن ۽ برادريءَ ۾ شعور اجاگر ڪرڻ، صفائي سٿرائي جا قدم، COVID-19 انتظام، نگراني ۽ ايمرجنسي جواب ۽ بچاءُ جا طريقا، مناسب صفائي جي سهولتن جي فراهمي، پيئڻ جو پاڻي ۽ ڪچرو. مزدورن لاءِ توپي.

ماحولياتي ۽ سماجي (E&S) مانيٽرنگ سنڌ انوائرمينٽل پروٽيڪشن ايڪٽ 2014، SFERP جي ESMF، SFERP ۽ اسٽيڪ هولڊر اينگيجمينٽ پلان (SEP) لاءِ تيار ڪيل ليبر مئنيجمينٽ پروسيجرز جي مطابق ڪئي ويندي ته جيئن گهٽتائي جي منصوبن تي باقاعدي ۽ مؤثر طريقي سان عمل ڪيو وڃي. اهو ٽن سطحن تي ڪيو ويندو. پروجيڪٽ امپليمينٽيشن يونٽ (PIU) جي سطح تي، E&S جا ماهر حفاظتي نگراني ڪندا ته ان ڳالهه کي يقيني بڻائڻ لاءِ ته تخفيف جي منصوبن تي اثرائتي نموني عمل ڪيو پيو وڃي ۽ باقاعده فيلڊ دورو ڪندا. فيلڊ سطح تي، سي ايس سي جو لاڳاپيل عملو وڌيڪ بار بار حفاظتي نگراني ڪندو. تعين سطح تي، تعميراتي ٺيڪيدار جي E&S (CC) ٽيم مهينا، ٽه ماهي ۽ ٻه سالي رپورٽون لاڳو ڪندي ۽ تيار ڪندي.

SFERP پروجيڪٽ کي لاڳو ڪرڻ جي مجموعي ذميواري ۽ موجوده ESMP PIU تي منحصر آهي، پراجيڪٽ ڊائريڪٽر جي سربراهي ۾. PIU E&S ٽيم جي مدد سان آهي. PIU پڻ سي ايس سي کي شامل ڪيو آهي، تعميراتي نگراني لاءِ ذميواري. ان مقصد لاءِ تعميراتي ٺيڪن ۾ مناسب شقون شامل ڪيون وينديون.

PKRs 6,055,000/- جي هڪ الڳ بجيٽ ESMP جي عمل درآمد لاءِ مختص ڪئي وئي آهي (هڪ سال جي تخميني لاءِ) جنهن ۾ شڪايت ريڊريس ميڪنزم (GRM) هلندڙ ۽ عام ڪميونٽي جي مدد جون ضرورتون شامل آهن. ESMP قيمت ۾ شامل آهي حفاظتي قدامت جي قيمت جيڪي سماجي طور تي حساس ريكارڊرز جي ويجهو ڪم ڪرڻ لاءِ اختيار ڪيا ويا آهن. هي ESMP بل ۽ بل آف ڪوانٽيٽيز (BOQs) ۾ هڪ عارضي رقم جي طور تي شامل ڪيو ويو آهي. ESMP جي نفاذ ۾ CC، CSC ۽ PIU کان ان پٽ شامل آهن. CC بنيادي طور تي ESMP ۾ تجويز ڪيل تخفيف جي قدامت تي عمل درآمد کي يقيني بڻائڻ جو ذميوار هوندو، جيڪي معاهدي جي دستاويزن جو حصو هوندا. ان ڪري، BOQs ۾ ماحولياتي گهٽتائي جي خرچن کي الڳ سر جي طور تي قرار ڏيڻ واري دستاويز ۾ لازمي قرار ڏنو ويندو.

بهر حال، جيڪڏهن CC ESMP جي عمل درآمد ۽ رپورٽنگ جي صحيح طريقي سان تعميل ڪرڻ ۾ ناڪام ٿئي ٿي، ته حامي معاهدي جي شرطن جي تعميل کي لاڳو ڪندو، بشمول ESMP جي پيروي ڪرڻ. ESMP تي عمل درآمد جي سرگرمين کي آسانيءَ سان هلائڻ لاءِ، اها سفارش ڪئي وئي آهي ته ESMP تي عمل درآمد سان لاڳاپيل سڀئي بل / ادائگيون CSC پاران منظور / تصديق ٿيل هونديون. ESMP عمل درآمد جي قيمت کڻجي ويندي عبوري ادائگي جي سرٽيفڪيٽ (IPC) مان جيستائين تعميل نه ڪئي وڃي.